

Kiraz İhracatında Özbekistan'ın Rekabet Gücünün Belirlenmesi

Ahmet AYDIN¹

Güçgeldi BASHIMOV²

Öz

Özbekistan kiraz üretimi bakımından dünyada önemli ülkelerden biridir. Kiraz ülkenin ihracatında önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmanın amacı Özbekistan'ın kiraz ihracatındaki rekabet gücünü seçilmiş ihracatçı ülkeler ile karşılaştırmalı olarak analiz etmektir. 2009-2019 dönemini kapsayan çalışmada kullanılan veriler Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi kullanılmıştır. AKÜ indeksi ile bir ülkenin rekabet gücüne sahip olup olmadığı kolayca belirlenebilmektedir. Eğer $AKÜ > 1$ ise ülkenin ele alınan malda rekabet gücüne sahip olduğu ifade edilmektedir. Yapılan analiz Özbekistan'ın kiraz ihracatında güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kiraz ihracatında rekabet üstünlüğünün sürdürülebilmesi için üretim sürecinde kalite ve standartlara daha çok önem verilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: İhracat, Karşılaştırmalı Üstünlük, Kiraz, Özbekistan

Determining the Uzbekistan's Competitive Power in the Cherry Export

Abstract

Uzbekistan is one of the significant producers of cherry in the world. Cherry plays an important role in exports of Uzbekistan. The purpose of this study is to analyse the Uzbekistan's competitive power in cherry within the selected export countries. In the study, Revealed Comparative Advantage index was used. The RCA index can easily identify a country has a competitive power or not. If the $RCA > 1$, that means country has a competitive power in the commodity. The data obtained from the International Trade Centre database for the period 2009-2019. The analysis reveals that Uzbekistan has a strong competitive power in cherry exports. To ensure the sustainability of the competitive advantage in the export of cherries should be paid more attention to quality and standards in the production.

Keywords: Export, Comparative Advantage, Cherry, Uzbekistan

JEL: F10, F14, Q17

Geliş Tarihi (Received): 03.10.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 28.10.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Finike Meslek Yüksekokulu, Antalya, ahmetaydin@akdeniz.edu.tr, Orcid:0000-0003-1261-9532
² Sorumlu yazar (Corresponding author), Dr., Akdeniz Üniversitesi, Finike MYO, guyc55@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3944-5499

GİRİŞ

Tarım sektörü milli ekonomi içindeki pay, istihdam, ihracat, yatırım gibi makro-ekonomik büyüklükler açısından Özbekistan'ın önemli sektörlerinden birisidir. Özbek ekonomisinin dörtte birinden fazlasını tarım sektörü oluşturmaktadır. Günümüzde tarım sektörü GSYİH'nın %28'ini ve istihdamın %27'sini oluşturmaktadır (Taubadel ve Hasanov, 2021). Ülkenin sahip olduğu iklim yapısı ve doğal kaynaklar pek çok tarım ürünlerinin üretimi açısından uygun imkânlar sunmaktadır. Ülke genelinde başta pamuk, buğday olmak üzere birçok yaş meyve ve sebze çeşidinin yetiştiriciliği yapılmaktadır (Baykuzieva, 2020).

Tarım sektörü, Özbekistan'ın ihracattaki önemli sektörlerinden biridir. Özbekistan ucuz işgücü, hammadde temini, düşük maliyet gibi sahip olduğu nitelikleri ile bazı tarımsal ürünlerin ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Özbekistan başta pamuk olmak üzere yaş meyve ve sebze ürünleri ihracatında önemli üstünlüğe sahiptir (Bashimov ve Çiçek, 2017; Mamadjanova, 2017).

Son dönemlerde bilgi ve teknolojiye gelişmeler tarımsal piyasaların entegrasyonunu artırmakta ve dünya giderek artan bir rekabet ortamına girmektedir. Rekabet olgusu küresel ve bölgesel piyasalar ile entegrasyon sürecinde olan Özbekistan açısından da oldukça önem taşımaktadır. Rekabet gücünün sektör ve alt sektörler itibariyle irdelenerek zaman içindeki gelişim seyrinin ortaya konulması stratejik planlamalar için yardımcı olacaktır. Literatürde Özbekistan'ın sektör ve ürün bazlı karşılaştırmalı üstünlüğünü (rekabet gücünü) ölçen çalışmalara (Bashimov, 2015; Bashimov ve Çiçek, 2017; Mamadjanova, 2017; Yurttañkalmaz vd., 2018) rastlanmıştır. Ancak, Özbekistan'ın kiraz özelinde ihracat rekabet gücünü ölçen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dünya kiraz üretiminde hatırı sayılır bir konuma sahip olan Özbekistan'ın küresel piyasadaki rekabet üstünlüğünü ortaya koyan çalışmanın olmaması literatürde bir boşluk olarak görülmektedir. Bu çalışmanın amacı Özbekistan'ın kiraz ihracatındaki rekabet üstünlüğü seçilmiş ihracatçı ülkeler ile

karşılaştırmalı olarak analiz etmek ve rakip ülkeler karşısında hangi konumda olduğunu belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda Armonize Sisteme göre mal sınıflandırması esas alınarak Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi kullanılmıştır. Çalışmada 2009-2019 dönemi ele alınmış ve hesaplamada kullanılan veriler Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanından ulaşılmıştır. Bu çalışma Özbekistan'ın küresel kiraz piyasasında yer alan öncü ihracatçı ülkeler arasındaki rekabet gücü durumunu ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Söz konusu çalışmanın ilerleyen dönemlerde Özbekistan'da başta kiraz olmak üzere tarımsal ürünlerin ihracatı ve rekabet gücünü artırmaya yönelik oluşturulacak ulusal politikalara ışık tutması beklenmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada Uyumlaştırılmış Mal Tanımlama ve Kodlama Sistemine göre ürün sınıflandırması esas alınmıştır. Söz konusu sınıflandırmaya göre taze kiraz ürününün kod numarası HS 080920'dir. Çalışmanın ana materyalini oluşturan verilere Uluslararası Ticaret Merkezi'nin istatistiki veri tabanından ulaşılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler 2009-2019 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan ihracat verileri dolar cinsinden ifade edilmiştir. Bununla birlikte, çalışmada konu ile ilgili yayınlanmış inceleme, derleme, araştırma ve istatistiklerden de yararlanılmıştır. Verilerin analizinde Excel paket programı kullanılmıştır.

Ülkelerin sektör veya mal bazında rekabetçilik düzeyini belirleyebilmek için birçok yöntemler geliştirilmiştir. Ancak, gerçekte bir ülkenin rekabet gücünü belirlemek kolay değildir. Günümüzde kullanılan kimi istatistiksel veriler bir ülkenin rekabet gücü hakkında bir fikir vermekteyse de bu konuda kesin bir ölçü henüz ortaya konamamıştır. Dolayısıyla ülkelerin rekabet gücünün belirlenmesinde makroekonomik performans, verimlilik, birim emek maliyeti gibi birçok kıstaslar kullanılabilir. Bununla beraber, ülkelerin rekabet gücünü belirleyebilmek için çeşitli kurumlar ve araştırmacılar tarafından farklı indeksler geliştirilmiştir. Bu çalışmada Özbekistan'ın kiraz ihracatındaki karşılaştırmalı

üstünlüğünü ortaya koymak amacıyla Bela Balassa tarafından geliştirilmiş olan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi kullanılmıştır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler kavramı, belli bir malın ihracatında, bir ülkenin gösterdiği performansın, bu malın “dünya” ihracatındaki performansı ile karşılaştırılmasına dayanır. Eğer ülkenin performansı, dünyanın performansından daha iyi ise, o ülkenin söz konusu malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılır (Erlat ve Erlat, 2004). AKÜ yaklaşımı karşılaştırmalı üstünlüğün gerçek biçiminin, ticaret sonrası verilerden gözlemlenebileceğini varsaymaktadır. AKÜ indeksi bir ülkenin güçlü ve zayıf sektörlerinin belirlenmesinde sıkça kullanılan ölçütlerden biridir (Abteu, 2017).

Balassa'nın AKÜ indeksi ihracat rekabet gücünün ölçümünde literatürde yaygın olarak kabul görmektedir. Bununla birlikte AKÜ indeksi birçok araştırmacıların eleştirilerine maruz kalmaktadır. Bazı araştırmacılar AKÜ indeksinin zaman içinde istikrarlı bir dağılıma sahip olmadığını (De Benedictis ve Tamberi, 2004) ve ekonometrik analizlerde indeksin asimetri sorunu içerdiğini belirtmişlerdir (Vollrath, 1991; Laursen, 2015). Bu nedenle Vollrath, (1991) indeks değerinde yaşanan asimetri sorununa çözüm olarak AKÜ indeksinin logaritmik dönüşümünü kullanmayı önerirken, Laursen (2015) ise AKÜ indeksinin simetrik bir versiyonunun kullanılmasını önermiştir. Balassa indeksinin yukarıda bahsedilen zayıflıklarına rağmen, AKÜ indeksi ülkelerin sektörel ihracat rekabet gücünü ölçmek için literatürde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bela Balassa tarafından geliştirilen AKÜ indeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

$$AKÜ_{ij} = \left[\frac{X_{ij}}{X_i} \right] / \left[\frac{X_{wj}}{X_w} \right] \quad (1)$$

Eşitlik 1’de, $AKÜ_{ij}$, ‘i’ ülkesinin ‘j’ sektörü için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksini, X_{ij} ‘i’ ülkesinin ‘j’ sektörünün ihracatını, X_i ‘i’ ülkesinin toplam ihracatını, X_{wj} ‘j’ sektörü dünya ihracatını ve X_w toplam dünya ihracatını göstermektedir. AKÜ indeksi 0 ile ∞ arasında bir

değer almaktadır. Eğer indeks değeri birden büyükse o ülkenin ilgili mal veya sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu söylenir. Başka bir deyişle, o malın/sektörün ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. Eğer indeks değeri birden az ise ülkenin ilgili malda/sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu söylenir (Ervani, 2013; Mushanyuri ve Mzumara, 2013).

Yukarıda ifade edildiği gibi açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğün olup olmadığı indeks değerinin 1’den büyük ya da küçük olmasına göre belirlenir. Bunun yanında daha ayrıntılı olarak karşılaştırmalı üstünlüğün gücünü göstermek amacıyla Balassa'nın AKÜ katsayısı aşağıdaki gibi 4 şekilde sınıflandırılabilir (Hinlopen ve Marrewijk, 2001):

- 1.Sınıflama: $0 < AKÜ \leq 1$: Karşılaştırmalı üstünlük yoktur.
- 2.Sınıflama: $1 < AKÜ \leq 2$: Zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük vardır.
- 3.Sınıflama: $2 < AKÜ \leq 4$: Orta derecede karşılaştırmalı üstünlük vardır.
- 4.Sınıflama: $4 < AKÜ$: Güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük vardır.

Yukarıda verilen Eşitlik 1 yardımıyla Özbekistan’ın ve seçilmiş ülkelerin yıllar itibariyle AKÜ değerleri hesaplanmıştır. Daha sonra karşılaştırmalı üstünlüklerin yıllara göre seyrini daha ayrıntılı bir şekilde analiz edebilmek ve ortalamadan sapmaları ortaya koyabilmek amacıyla AKÜ indeks değerlerinin varyasyon (değişim) katsayıları hesaplanmıştır. Varyasyon katsayısı (Coefficient of Variance) $CV = (s/\mu)*100$ (Dağılımın Standart Sapması/Dağılımın Aritmetik Ortalaması) şeklinde hesaplanmaktadır. Çalışmada varyasyon katsayıları yüzde olarak ifade edilmiştir (Küçükiremitçi, 2006).

Çalışmada Özbekistan’ın kiraz ihracatındaki rekabet gücü dünya kiraz ihracatında önemli paya sahip beş ülke (Şili, Hong Kong, ABD, Türkiye ve İspanya) ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Söz konusu ülkeler arasında yoğun bir rekabet yaşanmaktadır.

BULGULAR***Dünyada Kiraz Üretim ve Ticaretinin Genel Görünümü***

Dünya kiraz üretimi yıllar itibariyle artış göstermektedir. 2005-2019 yılları arasında dünya kiraz üretim miktarı yaklaşık %40 oranında artarak 1.85 milyon tondan 2.59 milyon tona ulaşmıştır. Dünya nüfusundaki hızlı artış, tüketicilerin tercihlerinde yaşanan değişim, teknolojideki ilerlemeler gibi faktörler kiraz üretiminin artışında etkili olmuştur.

Dünya kiraz üretiminin 2/3'ünü yedi ülke gerçekleştirmektedir. 2019 yılında başlıca kiraz üreten ülkeler incelendiğinde 664 bin ton üretim miktarı ile Türkiye ilk sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla ABD (321 bin ton), Şili (233 bin ton),

Özbekistan (176 bin ton) ve İran (128 bin ton), takip etmektedir (Tablo 1).

Tablo 1 incelendiğinde Özbekistan'ın kiraz üretim miktarı 2005 yılında 22 bin ton iken, bu miktarın 2019 yılında 176 bin tona yükseldiği görülmektedir. 2019 yılında 2,596 ton olan dünya kiraz üretiminde Özbekistan'ın payı %6,8 olmuştur. Özbekistan, bu üretimi ile dünya kiraz üretiminde 4. sırada yer almaktadır. Son 5 yılda Özbekistan'ın kiraz üretim alanı %60 oranında artarken, üretim miktarı %90 oranında artış göstermiştir (FAO, 2021). Özbekistan'da 2000'li yıllara kadar çok az miktarda kiraz üretimi gerçekleştirilirken, günümüzde 170 bin tondan fazla kiraz üretimi gerçekleştirilmektedir. Özellikle özel sektörün kiraz üretimine yönelik önemli yatırımlar yapması sonucu üretimde ciddi artışlar yaşanmıştır.

Tablo 1. Dünyada bazı önemli ülkelerin yıllara göre kiraz üretimi (bin ton)

Ülkeler	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	280	417	535	599	627	659	664
ABD	227	284	307	288	398	312	321
Şili	32	60	103	123	126	155	233
Özbekistan	22	75	90	95	136	172	176
İran	225	228	136	220	140	137	128
İspanya	92	85	94	94	114	106	118
İtalya	101	115	111	95	118	114	98
Dünya	1 851	2 068	2 254	2 318	2 443	2 548	2 596

Kaynak: FAO, 2021.

2019 yılında dünya genelinde kiraz ihracatının miktarı 772 bin ton iken, parasal değeri ise 3.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2015-2019 döneminde dünya kiraz ihracatı miktar bazında %52 oranında artarken, değer bazında ise %88 oranında artmıştır. 2019 yılında dünya kiraz ithalat miktarı 730 bin ton, ithalat değeri ise 3.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Son beş yılda dünya genelinde kiraz ithalatı miktar bazında %44 oranında artarken, değer bazında ise %77 oranında artış göstermiştir (FAO, 2021). Dünya kiraz ticaretinin yıllara göre gelişimi Grafik 1'de sunulmaktadır.

Dünya kiraz ihracatında önde gelen ülkeler ile ilgili bilgiler Grafik 2'de sunulmuştur. Buna göre dünya kiraz ihracatında Şili %34'lük payla ilk sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla

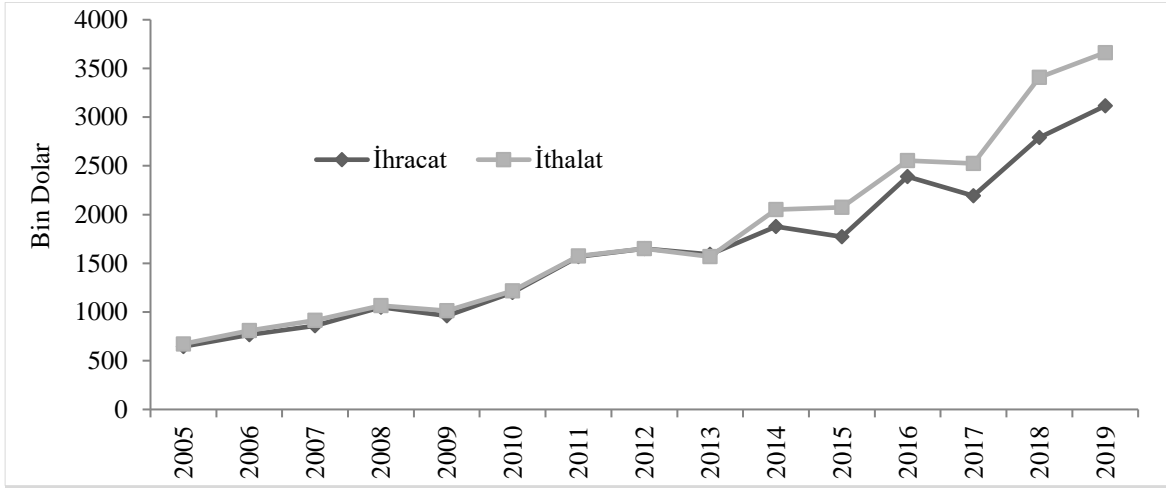
Hong Kong (%28), ABD (%11), Türkiye (%10), İspanya (%3) ve Özbekistan (%2) izlemektedir. Özbekistan'ın kiraz ihracatının dünya pazarında küçük bir pazar payına sahip olduğu Grafik 2'de görülmektedir. Bu durum Özbekistan'ın dünya kiraz pazarında istenilen performansı sergileyemediğini göstermektedir. Özbek kirazının dünya pazarına ulaşımında bazı önemli sorunlar engel teşkil etmektedir. Kiraz üretiminde hasat sonrası soğuk zincir sisteminin yeterli olmaması, lojistik imkanlarının yetersiz olması, kalite ve sertifikasyon sisteminin gelişmemiş olması, kredi desteğinin yetersiz olması en önemli engeller olarak karşımıza çıkmaktadır (Anonim, 2020).

Grafik 3'de dünya kiraz ithalatında önemli paya sahip ülkeler ile ilgili bilgiler verilmiştir. Dünya

kiraz ithalatında %27'lik payla Çin ilk sırada yer almaktadır. Diğer önemli ithalatçı ülkeler arasında Hong Kong (%26), Rusya (%10),

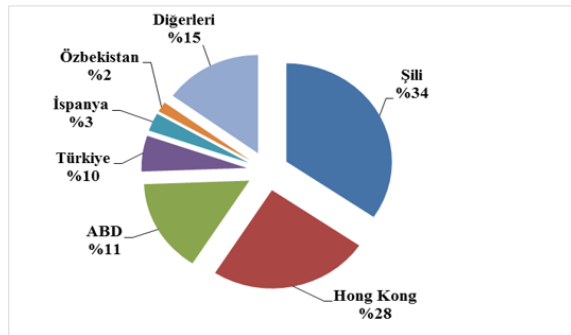
Almanya (%6) ve Kanada (%3) yer almaktadır (FAO, 2021).

Grafik 1. Dünya kiraz ticaretindeki gelişmeler

Kaynak: Intracen, 2021

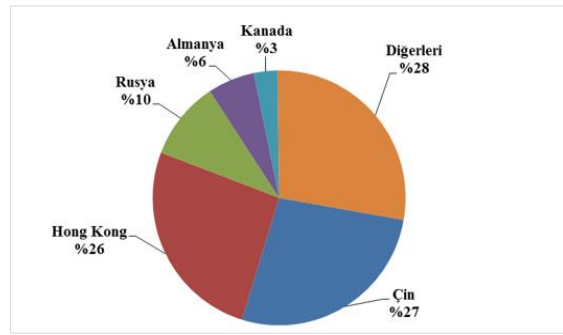
Grafik 2. Seçilmiş ülkelerin kiraz ihracatındaki payı (2019)

Kaynak: FAO, 2021.

Dünya kiraz fiyatlarındaki gelişmelere bakıldığında ılımlı bir şekilde artış olduğu görülmektedir. 2019 yılında dünya kiraz fiyatı ortalama 4827 \$/ton olarak gerçekleşmiştir. Avustralya ve Yeni Zelanda'da kiraz ihracat fiyatları ton başına on bin doların üzerine çıkarken, Şili, Kanada ve ABD'de ise beş bin doların üzerinde seyretmektedir. Tablo 2'de kiraz ihracatında önemli paya sahip olan ülkelerin kiraz fiyatlarına ilişkin bilgiler sunulmaktadır. Avustralya, Yeni Zelanda, Şili, Kanada ve ABD'nin kiraz ihracat fiyatları dünya ortalamasının üzerinde seyrederken, Avrupa ülkelerinde ise kiraz ihracat fiyatının dünya ortalamasının altında seyrettiği görülmektedir. Fiyatların tüketicilerin satın alma niyetleri üzerinde büyük etkisinin olduğu bir gerçektir

Grafik 3. Seçilmiş ülkelerin kiraz ithalatındaki payı (2019)

Kaynak: FAO, 2021.

(Levrini ve Jeffman dos Santos, 2021). Tablo 2 incelendiğinde Özbekistan'ın 1942 \$/ton ile en düşük ihracat fiyatına sahip olduğu görülmektedir. Özbekistan fiyat bakımından diğer üretici ülkelere kıyasla avantajlı konumda olmasına rağmen Avrupa Birliği gibi gelişmiş pazarlara erişimde önemli sorunlar yaşanmaktadır. Üretilen kirazların gelişmiş ülkelerin talep ettiği standartları karşılayamamasından dolayı söz konusu pazarlara erişim zorlaşmakta ve Özbekistan kiraz ihracatını yüksek fiyatlardan gerçekleştirememektedir. Tat, aroma ve şekil bakımından tüketicilerin tercih ettiği kiraz çeşitlerinin üretilmesi ve sertifikalandırılması ile kiraz ihracat hacmi artırılabilir ve daha geniş coğrafyalara ulaşım imkanı sağlanabilir. Günümüzde Doğu Asya ülkeleri (Çin, Güney

Kore, Japonya) potansiyel pazarlar arasında yer almaktadır. Özellikle, Güney Kore’de Özbek kirazlarının ABD kirazlarından daha ucuz olması nedeniyle Özbek kirazlarının satın alınabilirliği yüksek bir potansiyele sahiptir. Üretim, işleme, dağıtım ve ihracatı kapsayan değer zincirinin iyileştirilmesi ile gelecekte Özbek kirazlarının Güney Kore kiraz pazarındaki pazar payını genişletmesi mümkün görülmektedir (Shin ve Ji, 2021). Bu pazarlara yönelik yoğun reklam ve tanıtım faaliyetleri ile marka imajı oluşturulmalıdır. Bu tür faaliyetler gelecekte kiraz ihracatından yüksek düzeyde gelir elde olanak sağlayacaktır.

Tablo 2. Önemli İhracatçı Ülkelerde Kiraz Fiyatları (bin USD/ton)

Ülke	2014	2016	2018	2019
Şili	4.6	7.1	5.8	7.0
ABD	5.4	6.2	5.9	5.8
Hong Kong	3.5	4.2	4.6	4.5
İspanya	2.5	3.1	2.3	3.4
Avustralya	8.2	10.5	11.1	11.4
Yeni Zelanda	11.9	11.7	13.6	15.8
Türkiye	2.8	2.2	2.1	2.2
Özbekistan	2.2	1.5	4.1	1.9
Dünya	4.3	4.4	4.3	4.8

Kaynak: FAO, 2021.

Kiraz İhracatında Özbekistan’ın Rekabet Gücü

Özbekistan’ın ve kiraz ihracatında lider ülkelerin rekabet gücünü ortaya koyan kıstaslardan biri olan AKÜ değerleri hesaplanarak Tablo 3’de gösterilmiştir. Yapılan hesaplama sonucunda, AKÜ katsayısı ele alınan dönemin tamamında referans değeri olan 1’den büyük çıkmıştır. Sonuçlar kiraz ihracatında Özbekistan’ın Şili hariç diğer ülkelere kıyasla daha yüksek bir rekabet gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Tablo 3’de sözü edilen ülkelerin de ele alınan dönemde rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir. 2019 yılında en yüksek AKÜ indeks değerine sahip ülke Şili’dir. Özbekistan 21.09 AKÜ indeks değeri ile ikinci sırada yer almaktadır. Özbekistan ele alınan dönemde rekabet avantajını sürekli artırmıştır. Nitekim 2009 yılında 21.91 olan AKÜ indeks değeri, 2018 yılında 90.04’e yükselmiştir. Ancak 2019 yılında AKÜ değeri bir önceki yıla oranla %76 azalarak 21.09 olarak gerçekleşmiştir.

Meyve ağaçlarının sık sık meydana gelen ilkbahar geç donlarından zarar görmesi ve şiddetli sıcaklık değişikliklerinin meyve kalitesini olumsuz etkilemesi sonucu kiraz üretiminde ciddi kayıplar yaşanmaktadır. Bu durum kiraz arzında düşüşe yol açmakta ve ihracatta dalgalanmalara neden olmaktadır. Bununla birlikte AKÜ değerleri Özbekistan’ın kiraz ihracatında rakip ülkeler karşısında çok güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 3 incelendiğinde dünya kiraz üretiminde ilk sırada yer alan Türkiye’nin rekabet gücünde önemli bir düşüş göze çarpmaktadır. İncelenen dönemde Türkiye’nin AKÜ indeks değeri 16.72’den 6.46’ya gerilemiştir. Aynı şekilde ABD ve İspanya’nın rekabet gücünde de sert bir düşüş göze çarpmaktadır. 2009 yılında her iki ülkenin de ihracat performansı çok düşük olmamakla birlikte son yıllarda genel olarak azalma eğilimindedir. Hong Kong’un rekabet gücünde ise belirgin bir artış yaşanmıştır. Ele alınan dönemde Hong Kong’un AKÜ indeks değeri 3.11’den 8.59’a yükselmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda Türkiye, ABD ve İspanya’nın ele alınan dönemde rekabet güçleri giderek azalırken, buna karşın Şili, Özbekistan ve Hong Kong’un ise rekabet avantajını artırdığı görülmektedir.

Grafik 4’de AKÜ indeks değerlerinin varyasyon katsayılarına ilişkin bilgiler sunulmuştur. Grafik 4 incelendiğinde, Özbekistan’ın varyasyon katsayısının yüksek olduğu görülmektedir. Bu da, ele alınan dönemde Özbekistan’ın kiraz ihracatındaki rekabet üstünlüğünün istikrarlı bir seyir izlemediğini göstermektedir. Nitekim incelenen dönemde Özbekistan’ın AKÜ indeks değerinin yüksek oynaklığa sahip olduğu görülmektedir. Özbekistan’da kiraz ihracatının yılda yıla aşırı dalgalanma göstermesi ihracat istikrarsızlığına yol açmaktadır. Bu durumun devam etmesi uzun dönemde Özbekistan’ın ihracat rekabet gücünü olumsuz yönde etkileyecektir.

İncelenen ülkelerden Türkiye, Hong Kong, Şili ve İspanya’nın kiraz ihracatına ait varyasyon katsayısının yüksek olduğu, dolayısıyla söz

konusu ülkelerin rekabet gücünün istikrarlı bir trend izlemediği görülmektedir. Ele alınan ülkeler arasında varyasyon katsayısı en düşük

olan ülke ABD'dir. Bu durum ABD'nin kiraz ihracatındaki rekabet üstünlüğünün görece istikrarlı bir seyir izlediğini göstermektedir.

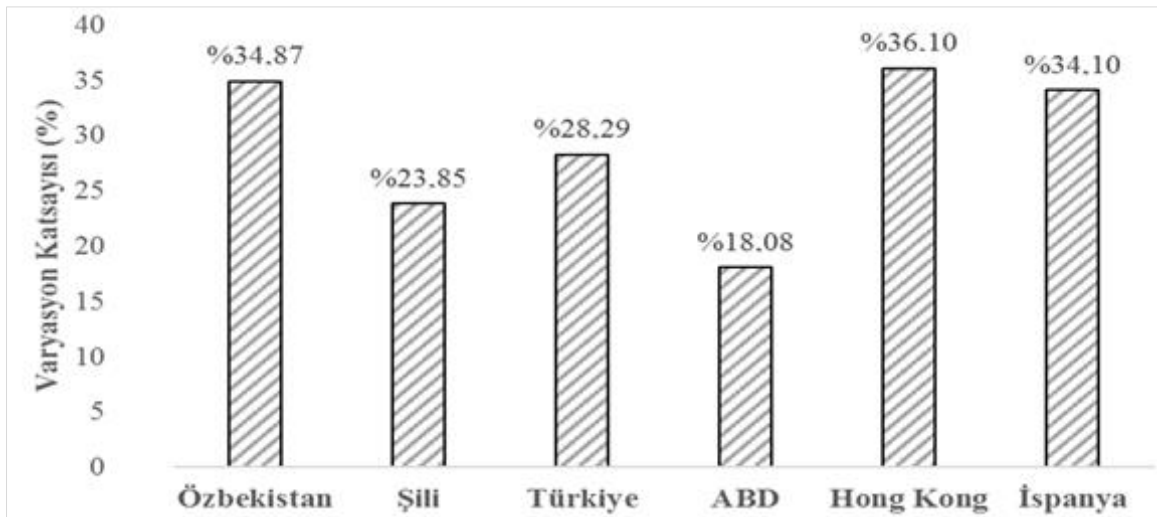
Tablo 3. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeks Değerleri

Yıllar	Özbekistan	Şili	Türkiye	ABD	Hong Kong	İspanya
2009	21.91	31.43	16.72	3.75	3.11	4.92
2010	46.36	50.23	16.23	3.50	1.06	3.44
2011	61.32	53.72	11.11	3.51	1.87	3.20
2012	17.32	53.38	11.41	3.99	2.24	2.89
2013	58.49	61.27	12.17	3.20	1.75	2.53
2014	61.19	85.05	9.30	2.95	2.47	2.92
2015	22.75	76.59	7.89	2.65	3.32	2.04
2016	44.88	97.20	8.48	2.10	4.46	1.55
2017	62.76	66.71	8.01	3.22	4.39	1.88
2018	90.04	89.61	6.71	2.09	7.93	1.49
2019	21.09	112.35	6.46	1.75	8.59	1.67

Kaynak: Yazarlar tarafından hesaplanmıştır

Yapılan hesaplamalar sonucunda Özbekistan'ın kiraz ihracatında güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Özbekistan'ın kiraz ihracatındaki yüksek rekabet konumunun esas olarak fiyat avantajından kaynaklandığı söylenebilir. Ele alınan dönemde rekabet gücünün istikrarlı bir trend sergilediği söylenemez. Özbekistan sahip olduğu toprak ve iklim yapısı gereği kiraz üretimi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Bununla birlikte, Grafik 4. AKÜ indeks değerlerinin varyasyon katsayıları

nispeten düşük üretim maliyeti ile ucuz emek işgücüne sahip olması önemli avantajlar elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Kiraz ihracatında sürdürülebilir başarıyı elde etmek için öncelikle üretimde istikrarlı bir yapının oluşturulması ve ihracatın pazar bazında çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Günümüzde Özbekistan kiraz ihracatının %90'dan fazlasını Rusya ve Kazakistan'a gerçekleştirmektedir (Anonim, 2021).

İhracatın belli sayıdaki ülkelere bağlı olması ihracat gelirlerinde dalgalanmalara neden olabilmektedir. İhracat pazarının çeşitlendirilmesi özellikle gelişmekte olan ülke

ekonomileri için faydalı olduğu pek çok bilimsel çalışmalar tarafından ortaya konmuştur (Matthee vd., 2016). Dolayısıyla kiraz ihracatında yeni pazarlara ağırlık verilmesi ihracatta karşılanacak sorunlara kısmen çözüm olabilecektir. Kiraz

ihracatında Uzak Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri, AB ülkeleri ve Kafkas ülkeleri önemli pazar potansiyeli olan ülkelerdir. Özellikle Çin, Hong Kong, Almanya, İtalya, Tayvan, Güney Kore önemli ithalatçı ülkelerdir. Nitekim son yıllarda başta Çin olmak üzere Uzak Doğu Asya ülkelerinin kiraz ithalatına yönelik artan talebi Özbekistan ihracatçıları için muazzam bir fırsat sunmaktadır.

Kiraz ihracatının artırılması ve uluslararası piyasalarda rekabet üstünlüğünün yükseltilmesi için kiraz üretmek kadar, işlemek ve tüketiciye güvenilir ve sağlıklı bir şekilde ulaştırılması da çok önem arz etmektedir. Taze kiraz ile birlikte katma değeri yüksek kiraz çeşitleri üretilerek ürün çeşitliliğinin artırılması, tüketicilere sağlıklı ve kaliteli ürünlerin pazarlanması ihracatın olumlu yönde gelişmesine önemli katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

Özbekistan sahip olduğu ekolojik yapısı gereği birçok tarımsal ürünlerin üretiminde büyük bir potansiyele sahip bir ülkedir. Tarımsal üretimin içerisinde meyve ve sebzelerin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Özbekistan kiraz üretimi bakımından dünyada sayılı ülkeler arasında yer almaktadır. Ancak, kiraz ihracatında henüz istenilen başarı yakalanamamıştır. Hâlbuki Özbekistan kiraz ihracatı bakımından iyi bir potansiyele sahiptir. Bu çalışmada Özbekistan'ın kiraz ihracatında rekabet gücüne sahip olup olmadığı araştırılmıştır. Bu bağlamda Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi kullanılarak Özbekistan'ın ihracat performansı önde gelen ihracatçı ülkeler ile karşılaştırmalı olarak irdelenmiştir. Araştırma sonucunda Özbekistan'ın son yıllarda kiraz ihracatında önemli bir potansiyele sahip olduğu ve bu potansiyelini her geçen gün artırdığı görülmektedir. Analiz sonucuna göre Özbekistan kiraz ihracatında oldukça güçlü bir rekabet gücüne sahiptir. Özbekistan'ın AKÜ indeks değeri Türkiye, ABD, Hong Kong ve İspanya gibi önemli ihracatçı ülkelere kıyasla daha yüksek seviyede bulunmuştur. Özbekistan'ın kiraz ihracatına ilişkin hesaplanan AKÜ katsayısının oldukça yüksek bulunması, bu

ürüne ne kadar önem verilmesi gerektiğini de vurgulamaktadır. Geçen süreçte kiraz ihracatında elde edilen başarılarla rağmen Özbekistan'ın ihracat performansını tam olarak geçekleştirmesinin önünde hala pek çok engel bulunmaktadır.

Ülkenin ihracat potansiyelini daha da artırabilmek için kiraz üretim ve pazarlama aşamasında hem üretici hem de ihracatçıların desteklenmesi gerekmektedir. Kiraz üretiminde yenilikçi üretim tekniklerinin yaygınlaştırılması, çeşit ve kalite açısından uluslararası standartlara uygun üretimin yapılması rekabet açısından birinci derecede önem arz etmektedir. Ayrıca, ihracat yapılan ülke sayısını artırma çabalarına girilmelidir. İhracatta pazar çeşitlendirilmesine gidilerek rakipler karşısında belirgin bir üstünlük sağlanabilir. İhraç pazarlarının genişletilmesi ülkenin ekonomik yapısının iyileşmesine ve ihracatın özendirilmesine olumlu katkı sağlayacaktır. Rekabet gücünün gelişmesi, üretimdeki artışa paralel olarak kaliteli ürün üretme ve ihracat yapılan ülke sayısının artırılması ile doğru orantılıdır. Bu bağlamda mevcut pazar payının korunması ve yeni pazarlara erişimin sağlanabilmesi için yeni strateji ve politikalar hayata geçirilmelidir.

KAYNAKLAR

Abteu, M. A. (2017). Revealed comparative advantage of footwear industry: an empirical analysis for selected African countries, *International Research Journal of Business and Management*, 10(13), 57-73.

Anonim. (2020). Central Asia's horticulture sector-capitalizing on new export opportunities in Chinese and Russian markets, The World Bank, Washington DC.

Anonim. (2021). <https://east-fruit.com/en/news/global-cherry-market-and-chinese-cherry-phenomenon>

Bashimov, G. (2015). Özbekistan pamuk sektörünün rekabet gücünün belirlenmesi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 2(1), 99-104.

Bashimov, G., Çiçek R. (2017). Orta Asya ülkelerinin tarım ürünlerinde karşılaştırmalı

- üstünlüğünün belirlenmesi. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 4(3), 10-21.
- Baykuzieva, G. A. (2020). Problems of development of fruit and vegetable industry in Fergana Region and their solutions, *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 10 (90), 78-82.
- De Benedictis, L., Tamberi, M. (2004). Overall specialization empirics: techniques and applications. *Open Economies Review*, 15(4), 323-346.
- Erlat, G., Erlat, H. (2004). Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile olan ticareti, 1990-2002. *GAP bölgesinde dış ticaret ve tarım* (33-56). Ankara: TEK Yayını.
- Ervani, E. (2013). Export and import performance of Indonesia's agriculture sector. *JEJAK Journal of Economics and Policy*, 6(1), 54-63.
- FAO. (2021). Bitkisel Ürünler İstatistikleri, *Food and Agricultural Organization*, <http://faostat.fao.org>
- Hinloopen, J., Marrewijk, C.V. (2001). On the empirical distribution of the Balassa index. *Review of World Economics*, 137(1), 1-35.
- Intracen, (2021). International Trade Statistics. <http://www.intracen.org/itc/market-info-tools/statistics-export-product-country>
- Küçükkiremitçi, O. (2006). Sanayi sektörünün dış ticaret performansının rekabet gücüne göre değerlendirilmesi (1995-2005 Dönemi), *Ulusal Bağımsızlık İçin Türkiye İktisat Politikaları Kurultayı*, Malatya.
- Laursen, K., (2015). Revealed comparative advantage and the alternatives as easures of international specialization, *Eurasian Business Review*, 5(1), 99-115.
- Levrini, G. R. D., Jeffman dos Santos, M. (2021). The influence of price on purchase intentions: comparative study between cognitive, sensory, and neurophysiological Experiments. *Behav. Sci.*, 11(16), 1-16.
- Mamadjanova, T. (2017). Uzbekistan's agricultural export competitiveness in Russia, *International Journal of Economics, Commerce and Management*, V (5), 327-335.
- Matthee, M., Idsardi, E., Krugell, W. (2016). Can South Africa sustain and diversify its exports? *South Africa Journal of Economic and Management Sciences*, 19(2), 249-263.
- Mushanyuri, B. E., Mzumara, M. (2013). An assessment of comparative advantage of Mauritius. *European Journal of Sustainable Development*, 2(3), 35-42.
- Shin, S., Ji, S. (2021). Consumers' willingness to purchase imported cherries towards sustainable market: evidence from the Republic of Korea, *Sustainability*, 13, 1-13.
- Taubadel, S. C., Hasanov, S. (2021). Agricultural policy in Uzbekistan: challenges and priorities, Policy Briefing, *German Economic Team*, Berlin.
- Vollrath, T.L, (1991). A theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of revealed comparative advantage, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127 (2), 265-280.
- Yurttañıkırmaz, Ç. Z., Sarı, S., Karaköy, Ç., Emsen, Ö. S. (2018). Özbekistan ekonomisinin dış ticareti ve rekabet gücünde gelişmeler, *International Conference on Eurasian Economies*, (211-217), Tashkent.